

Könyvismertetések

Egy aranymisés atya – dr. Cselényi István Gábor – tudományos hagyatéka

Megörültem, amikor felkérést kaptam egy „tudományos hagyatéka”, azaz egy ünnepi kötet ismertetésére. Örömöm oka az volt, hogy az ünnepelthez több szál köt. Elsősorban és mindenekfölött az *áldozópapság*. Bár tizenegy esztendő választ el bennünket, mégis mindig közel érezhettem magamhoz. Az *édesapja* révén is, aki – családi jó barátként – édesapámnak *kézvezetője* volt a primíciáján, és akitől jómagam a görög nyelvet és a fundamentális teológiát *tanulhattam*. Az ünnepelt ifjabb Cselényi atyával összeköt továbbá az, hogy *kollégák* lehettünk a teológiai oktatásban Nyíregyházán. Aztán *tudomány* szintjén is közel kerültünk egymáshoz: főleg a *publikálás* révén, bár az igazat megvallva az ő palettája sokkal színesebb, mint az enyém.

Ebből a sokszínű „hagyatékból” – a felkérés alapján – a „grékus” dolgokat kell kiemelnem. Szívesen megteszem, ha nem is értek mindennel maximálisan egyet.

Szeretném leszögezni, hogy István atya *hagyatékát* valójában nem tekintem a szó szoros értelmében „hagyatéknak”. Egyszerűen nem tehetem. Mert nincs lezárva. Jól tudom, hogy most is – és folyamatosan – dolgozik teológiai témákban. Sőt, évekre szóló terve van, aminek egy részében együtt is fogunk dolgozni! Ámde a tudományos munkával töltött hatvan esztendő mégis kötelez. Megálló. Elgondolkodtató. Számadásra készítő. – Nyilván elkészítette ő maga is a számadást az ünnep alkalmával. És milyen szép, hogy a barátai – a ruszin önkormányzat felkarolásában – erről kötetet is készítettek! Jómagam is bibliofil lévén, hadd fejezzem ki efölötti különös örömeimet. Persze, már akkor is éreztem, amikor „csak” a család történetét olvashattam Gyöngyi testvére összeállításában. – Most azonban a gazdag eddigi életmű bibliográfiájából a jelen könyv segítségével a görögkatolikus (illetve bizánci) vonatkozású témákat a tisztem és feladatom kiemelni, összesíteni és tárgyalni.

Előtte azonban mindenképpen érdemesnek tartom, hogy szóljak a kötet felosztásáról, mely három nagy egységet ölel magába. Barátom és kollégám költői virtuozitását vélem felfedezni az egységek címében: „biográfia” – „bibliográfia”, majd következnek az illusztrációk. Ez utóbbi csoportban csak lassan tudtam megbékélni a képek sajátos – elmosódott – kinézetével: azt gondoltam, hogy hiba történt a szerkesztésnél, s azért nem élesek a képek. Idő

kellott ahhoz, hogy rájöjjenek: ez is a teológiai tartalmat szolgálja (hiszen már középiskolában megtanultuk, hogy egy mű akkor jó, ha a tartalom és a forma egységben van benne), tehát a teológiai tartalomról úgy szól képi formában, hogy emberlétünk töredékes voltát mutatja be. A keleti és nyugati teológia egyaránt vallja és meg is egyezik abban, hogy egyedül Isten tökéletes. Mi pedig csak eme végső cél felé zarándokolhatunk földi vándorutunkon, szem előtt tartva a felszólítást: „Legyetek tökéletesek, amint a ti mennyei Atyátok is tökéletes” (Mt 5,48). Persze, csak aszimptotikus görbét követve tudjuk ezt tenni: a koordináta-rendszerben bármennyit is haladunk előre az egyik tengelyen, hogy közelítsünk a másik felé, soha nem tudjuk metszeni azt, csak egyre közelíteni hozzá... Ami pedig keresztény életünk állandó feladata! Nos, a tökéletesség őforrásához bármennyire is közelítünk, hozzá viszonyítva mégis tökéletlenek maradunk – és én, sajátos megközelítésemben, ezt fedezem fel a könyv illusztrációiban is.

Dr. Cselényi István Gábor atya tudományos hagyatéka – és ismét aláhúdom, hogy csak *eddig* hagyatékról lehet itt és most szó: ne szabjunk gátat az isteni Gondviselésnek! – a könyv alapján 12 területet ölel át. Hadd ne raboljam az időt a felsorolásukkal: a felkérés alapján a *grékus* témákat szándékozom kiemelni belőlük. Tüstént leszögezem, hogy vannak bőségesen.

Igaz, hogy a tartalomjegyzék alapján, amit maga a könyv szövege is tükröz, csak két nagy területről lehetne szó: a „Keleti teológia” és a „Liturgikus ének” fejezetekről, illetve tartalmuk bemutatásáról. Ámde! Szerzőnk és jubilánsunk görög katolikus, vagyis „grékus” pap és hittudós, így nem tagadhatja meg önmagát. A többi kategóriába tartozó írásainak jelentős része is át- meg át van szöve a bizánci egyház teológiájának sajátos szempontjaival. Érvényesül, amit annak idején tanultunk filozófiából (nem vagyok benne biztos, hogy ma is így tanítják): az *obiectum formale quod*-ot adja, illetve jelenti az ő tudományos-teológiai munkásságában! S ez érvényes az alapvető hittan területére éppúgy, mint az egyháztani témákban; a krisztológia és az erkölcszológia területén készített műveire; a szentháromságtanról és a szentségtanról szóló írásaira. De mindezek mellett elsősorban és kifejezetten az említett két területen érvényesül: a keleti teológia és a liturgikus ének területén.

Kezdjük a *keleti teológiával*. A kötetbe eme címszó alá összesen hét műve került be Cselényi István atyának. A művek megjelenési időpontjai egy huszonnyolc esztendő *horizontot* ívelnek át: 1975-től 2003-ig tart ez a sorozat. Szándékosan alkalmazom a „horizont” szót, mert nagylátószögű teleobjektívvel pásztázza az emberileg áttekinthető istenit. Ugyanakkor ez *vertikális*

irányulást és irányítást is jelent, hiszen felfelé, az odafönt való dolgokra irányítja a figyelmünket, mintha csak Szent Pál apostol tanítását akarná nekünk továbbadni: „azokat keressétek, amik odafent vannak” (Kol 3,1).

István atyának, a tudós papnak a munkáit szívesen fogadták mindenütt (az ünneprontást elkerülendő nem említek egyetlen kivételt, már csak azért sem, mert többnyire sikerült itt is eredményt elérni). Országos negyedévi folyóiratban (*Teológia*), a debreceni egyetem sorozatában (*Posztbizánci Közlemények*), a mi hittudományi főiskolán tudományos folyóiratában (*Athanasiana*) jelentek meg a keleti teológiával foglalkozó tanulmányai. Ezek között egy angol nyelven is napvilágot látott. Intézményünk kiadásában pedig egy könyve is megjelent (*A hozzánk lehajló Isten*).

Ismeretes, hogy keleti rítusú, vagyis görögkatolikus egyházunkban különös jelentősége van a liturgiának. Nemcsak az életünket itatja át – s egy papét különösen is a napi celebráció révén –, nemcsak állandó lelki táplálékot nyújt, hanem értelmünket is csiszolja. Egyre több teológiai ismeretet nyújt. Csak ki kell tárnunk felé az értelmünket és „fölemelni a szívünket”. – Mindezek fényében nem lehet azon csodálkozni, hogy István atyának a keleti teológiáról szóló írásait átszövik a liturgikus gondolatok. Ez már a címekben is jelentkezik, hiszen rögtön a legelső tanulmányának azt a címet adta, hogy „A liturgia örömmünnepe”. És valóban nem lehet más, mint az örömmnek és az ünneplésnek a csúcsa és forrása, amint Egyházunkban mindig így volt, s a II. Vatikáni Zsinat a legelső dokumentumában megfogalmazta: a liturgia, különösképpen az eucharisztikus liturgia „az Isten dicsőítését és az ember megszentelését” jelenti és célozza meg (SC 10). Erre a képzeletbeli fonálra – mint lánkra – fűzhetők fel a további ilyen írásai is. Hiszen amikor a bizánci nyomokat kutatja a magyar görögkatolikus rítusban, szintén nem vonatkozhat el – de nem is akar! – a liturgiától. Sőt, sajátosan a „mi” liturgiánktól. (Még ha ez olykor konfliktusokat is gerjeszt.) Nagyobb távlatokban szemléli az isteni üdvöngöztetés művét a „Teológia és oikonomia” című tanulmányában, illetve felekezeti közti kitekintést is nyújt a „Mariológia és az ökumenizmus” címet viselő írásában. Természetesen ezek is bőségesen rendelkeznek liturgikus vonatkozásokkal, hiszen teológiánk nem szakadhat el a liturgiától. További gyöngyszemet jelent az „Alászállás és feltámadás – nagybőjt és húsvét” című tanulmány, amely az írás betűin, valamint az ünnepi liturgikus szövegeken keresztül állítja szemünk elé a húsvéti ikonunk teológiáját, hogy igazán megértsük és felfogjuk a „katabaszisz” és az „anabaszisz” vagy „anasztaszisz” jelentőségét. Amit Szent Pál apostol így fogalmaz meg: „Aki leszállt, ugyanaz,

mint aki felment, feljebb minden égnél, hogy betöltsön mindent” (Ef 4,10). Egyébként Cselényi atyának ez az írása olyan jelentős volt, hogy angol nyelven is megjelent (*Descent and Resurrection*) a debreceni egyetem sorozatában. – Mindezek mellett egyik, ebbe a csoportba tartozó önálló teológiai könyvét is kiadta az intézményünk *A hozzánk lehajló Isten* címmel, amelyben a keleti teológia szemszögéből – mintegy kaleidoszkópba helyezve vagy talán még inkább mozaik-kövecskék formájában a maguk helyére rakva – tárgyalja a Szentháromság-hitet, a képi és szimbolikus nyelvezetet, a liturgia, a szentségi élet, a vizuális teológia kérdéseit, hogy harmonikus, megnyugtató, de egyben gyönyörködtető szinopszisban mutassa be ezek együttesét.

Teológiai műveinek összességében is szinoptikus vonást lehet felfedezni. Mégpedig az egyetemes Egyház hármasküldetéséből fakadóan: *leiturgia* – *martúria* – *diakónia*. A *liturgia* szolgálatában az Isten közösen végzett (*leitōn ergon*) megdicsőítésén át az ember megszenteléséig, ami természetesen a hitünkről való *tanúságtételt* is magába foglalja, s ami ebből fakad: az embertárs sokirányú *szolgálatát* is. Tudós pap- és szolgatársam ebbe a folyamatba áll be írásaival – természetesen nemcsak azt itt felsoroltakkal, hanem az összes többivel is.

Tudományos munkáinak másik nagy területe a *liturgikus ének*. Mielőtt bárki is lekicsinyelné a jelentőségét, szeretném nyomatékosítani a fontosságát. Ugyanis – mint már szó volt róla – a keleti egyházban (s annak is bizánci ágában) különösen nagy szerepe van a liturgikus éneklésnek. Egyszerűen fogalmazva: hitünk megénekelte teológia! Ha az Egyház, illetve az egyházi élet bármely szegmensében érvényes az alapelv, hogy „*lex orandi est lex credendi*”, vagyis „az imádkozás törvénye a hit törvénye” – és fordítva is –, akkor az a mi bizánci egyházunkban különösen is érvényes. Hogy teljesen világos legyen: „Amit imádkozunk, azt hisszük, és amit hiszünk, azt imádkozzuk”. És ezt szépen tesszük. Legalábbis így akarjuk tenni. A mindennek fölött szép Istennek (bár nem akarok a filozófia, illetve teodícea területébe belekaszálni, mégsem hagyhatom ki a filozófiai alapprincípiumok közül az egy, az igaz, a jó mellől a szépet!), tehát a szépség forrásának kijár a szépséges ének. S ez érvényes magyar görögkatolikus egyházunk éneklési módjára is. Ami – bizony – sok kívánnivalót hagyott maga után a 20. században. Bizonyára az államhatalom, illetve az egyházi étellel ellenséges rendszer is közrejátszott abban, hogy templomainkból – akár a kicsinyekből is – eltűntek az énekkarok. Mivel megszűnt a kántortanító képzés. Így bár általában nagyon buzgó, de olykor képzetlen kántoraink sok erőfeszítésük ellenére sem tudták igazán

széppé és egységessé varázsolni a közös éneklést. – Bizonyára felismerte ezt Cselényi István atya is, aki mind oktatói, mind írói tevékenységével megpróbált segíteni ezen az áldatlan helyzeten.

Előbb a papnövendékeket, a leendő papokat tanította az énekre, a szép énekre, aztán már – miután a rendszerváltoztatás után bővíthetett hittudományi főiskolánk oktatási spektruma – nemcsak a kispapoknak, hanem a világi hallgatóknak is tanította a liturgikus éneket. Kevés híján két évtizeden keresztül tudta végezni ezt a szolgálatát (1982–1999).

Közben mentő, sőt, értékmentő munkát is végzett. Az első, a liturgikus éneklés területét érintő írásában a Hajdúdorogi Egyházmegyében használatos dallamkincsünket dolgozta fel az egyházmegye 75 éves jubileumi emlékkönyvébe írt tanulmányában. Talán meg lehet kockáztatni, hogy ezzel *iskolát teremtett*. Ugyanis előtte ilyen jellegű, egészen a legmélyebb gyökerekig visszamenő tanulmányról nem tudunk. Aztán pedig folytatás is következett a „Magyar Egyházzene” című országos szakfolyóiratban 1994-ben és 1995-ben közölt egymás utáni négy tanulmánya révén. Ugyancsak itt dolgozta fel két év múlva a szövegében Damaszkuszi Szent Jánostól (†795) származó, dallamvilágában pedig Kárpátaljához kötődő húsvéti kánonunkat. Természetesen – mint teológushoz és nem csak zeneértő, tudós emberhez illő módon – teológiailag is tárgyalja a témáját, nem csupán az éneklés és dallamkincs szempontjából. S itt ismét igazolva látjuk a szinoptikus szemléletét, hiszen a liturgikus ének területéről is visszakacsint a keleti teológiára. Persze, tudjuk, látjuk, éljük: nem is tehet másként! Ugyanis egy szép megfogalmazás szerint „a keleti egyház a liturgiájából él”.

Egy papot talán nem illő *polihisztornak* nevezni, mert neki inkább *egy-ügyűnek* (no, nem együgyűnek!) kell lennie Jézus Krisztus örömhírének továbbadásában és a szentségek kegyelmi ereje révén való gyógyítással, de István atyára némileg mégis alkalmazható a fogalom. Csak ezt a szegmensét tekintve: a teológián túl ért a költészethez (maga is gyakorolván azt), a zenéhez, a kottához, az énekléshez, a többszólamúsághoz is. Ennek fényében készítette el a görögkatolikus Szent Liturgia négyyszólamú feldolgozását. Nyilván nem akart valami idegent, valami vadonatújat, valami teljesen ismeretlent, hanem olyat, amely mindnyájunk fülében rezonál, tehát a vezérszólamot meghagyta ismerősnek, általánosan használatnak. – Szélesebb spektrumot ölel át a Rácz-templom Alapítvány kebelében kiadott műve, amely görögkatolikus dallamkincseinket dolgozza fel. Egy egészen sajátos kis könyv pedig a pócsi zárandokkönyv. Tudjuk, hogy legutóbb Bacsóka Pál helynök úr adott ki

ilyet, amely azóta is nagy közkedveltségnek örvend a máriapócsi zarándokok körében. Ámde az csak a szövegét tartalmazza az énekeknek. Ezért újszerű és nagyszerű a Cselényi atya által kiadott könyvecske, amely kottás könyv.

Nem hagyható ki a felsorolásunkból a „Paradicsomjáték” címet viselő videofelvételt, amelyet tudós papunk karácsonyi liturgikus szövegeinkből állított össze, és a mintadallamok dallamvilágával látott el. Újszerű kezdeményezés ez is. Remélhetőleg sokan látták, és még láthatják is, mert fenn van a világhálón.

Görögkatolikus papságunk panoptikumát öröndetesen gyarapítja az ünnevelt aranymisés áldozópapunk, dr. Cselényi István atya a hatvanesztendő tudományos munkássága révén. Amikor az őt köszöntő könyvről, tudományos hagyatékáról eme gyarló mondatokat megfogalmazom, kívánom, tiszta szívemből kívánom, hogy ez még ne legyen a szó szoros értelmében *hagyaték*, hanem még bőségesen gyarapodjon. Legyen második kötete is! Adjon a mi Urunk, Istenünk még erőt, jó egészséget, inspirációt és munkakedvet a további áldásos tevékenységhez mind a papi életben, mind a tudományos munkában, hogy még bőven gazdagodhasson az a bizonyos *tudományos hagyaték!*

Bereghi Sz. József: *Egy aranymisés atya tudományos hagyatéka*, Budapest, 2020, 146 p. ISBN 978-615-01-0755-4

Ivancsó István

Élet az Élet kenyereből: Az Eucharisztia teológiája

„Nézzétek, milyen kedves és jó, ha egyetértésben élnek a testvérek” (Zsolt 133,1). Amikor kézbe vesszük egy csapat teológus munkáját – az „Élet az Élet Kenyeréből” című könyvet – óhatatlanul ez a szentírási gondolat juthat eszünkbe. Jó volt együtt lenniük azon a három konferencián, amit a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Karán szerveztek egymás után három évben. Jó együtt lenniük ebben az új könyvben is. És jó együtt látni az írásukat azzal a hárommal együtt, amit egy korábbi kötetből vettek át ide a szerkesztők.

Mindez a Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszusra való felkészülés szolgálatában készült. Kifejezett célja az volt, amit Puskás Attila professzor, szerkesztő a könyv előszavában írt: „hogyan az isteni szeretet nagy titkát és hitünk központi misztériumát együtt szemléljük, s az eucharisztikus lelkületben megújuljunk” (9. old.).

Nagyszerű, hogy már az előadásokkal is, valamint a könyv beosztásában is a teológia minden szegmensét le kívánták és le is tudták fedni a szervezők és szerkesztők. Két hasonlatot látunk itt érvényesülni. Egyrészt a mozaik képét. A mozaik annál szebb összképet mutat, minél több apró színes kövecskéből állítják össze. Ámde, hogy valóban harmonikus legyen a kép, minden részecskének a maga megfelelő helyén kell lennie. Másrészt a kaleidoszkóp képét. A háromszögbe összeállított trapéz alakú tükrök szép látványt alakítanak ki a benne lévő színes részecskékből. Ez a kép állandó, egészen addig, míg nem mozdítanak a csövön. Mert apró mozdulatra is újabb és újabb összképet ad a szerkezet. – Az egyetlen nagy képnek, az Eucharisztiaának különböző részeit és részleteit fedezhetjük fel a kötetben mozaikszemcsékként, úgy, hogy közben nem tévesztjük szem elől az igazi nagy képet. Újabb és újabb szempontjait láthatjuk az Eucharisztia nagy misztériumának a könyv fejezeteinek olvasása közben, mint a kaleidoszkóp egymás után következő képeit.

Szigorú és logikus szisztémával állították össze a szerkesztők a könyv anyagát. Mint ahogy ilyen volt a konferenciák felépítése is.

Egy *egyház történelmi* tanulmány mutatja be az eucharisztikus kongresszusok történetét, kiemelten az 1938-as budapesti kongresszusét is. Ám *Gárdonyi Máté* professzor nem pusztá történelmet ír, hanem az egész témának a teológiai feldolgozását is megadja (13–31. old.).

A *biblikus* részbe *Kocsis Imre* professzor két tanulmánya is bekerült. Az egyik a budapesti eucharisztikus kongresszus jelszavát értelmezi: „Minden forrásom belőled fakad” (Zsolt 87,6). A másik írása azt kutatja fel és mutatja be, hogyan van jelen az Eucharisztia az Apostolok Cselekedeteiben és Szent Pál apostol leveleiben (35–61. old.). A harmadik tanulmány *Takács Gyula* professzortól származik, aki a számára olyan kedves János-evangéliumból és az apostol többi írásából fejt ki, illetve egzegetizálja az Eucharisziára vonatkozó szavakat (62–70. old.).

Ezt követik a *patrisztikus* tanulmányok. Három írásával jelentkezik *Perendy László* professzor. Az újszövetségi kort közvetlenül követő időtől kezdve a negyedik század végéig tart az a nagyméretű ív, amit az atyák tanításából összeállít az Eucharisziára vonatkozóan. Antióchiai Szent Ignác és Szmírnai Szent Polikárp Eucharisztia-tanától kezdve Szent Jusztinoszon és Szent Cipriánuszon keresztül Jeruzsálemi Szent Cirillig megy el, illetve még Egeria Útinaplójának Eucharisziára vonatkozó részeit is elemzi. Így már egy rokon területre, az ókeresztény liturgia területére lép át (73–121. old.). S ehhez hasonló *Baán István* professzor emeritus tanulmánya, mely a bő két évszázad

múltán következő Hitvalló Szent Maximosz Eucharisziáról szóló tanításának kifejtése (122–128. old.).

Tekintélyes részt ölel át a *szisztematikus* teológiai tanulmányok sora. *Dolhai Lajos* professzor az Eucharisziáról a szentségi üdvrend középpontjaként ír (131–141. old.). *Puskás Attila* dogmatikus professzor (a könyv egyik – és fő – szerkesztője) az első tanulmányában „a hit titkát” és a „szeretet szentségét” a pápai és magisztériumi dokumentumok alapján elemzi (142–155. old.). *Rokay Zoltán* professzor emeritus érdekes témát feszeget, illetve jár körül: két középkori eucharisztikus vitát, s rámutat arra, hogy ezek hogyan vezetnek az Eucharisztia jelenlegi tisztelete felé (155–166. old.). *Deák Hedvig* domonkos nővér, egyetemi tanár – mondhatni: természetesen – a nagy mester, Aquinói Szent Tamás Eucharisztia-tanát értelmezi a tanulmányában, s figyelemre méltó, hogy az eredeti latin szövegeket saját maga fordítja (167–183. old.). Az időbeliséget tartva itt következik Puskás Attila második tanulmánya: annak alapos elemzése, hogy mit tanít a Trentói Zsinat az Eucharisziáról (184–205. old.). Harmadik írásával viszont egy hatalmas időbeli ugrás történik. Ugyanis Szent II. János Pál pápának az Eucharisziáról szóló encikliáját elemzi (206–226. old.). Egy külön színfoltot jelent a negyedik tanulmánya, amely arról szól, hogy hogyan törekszenek újraértelmezni az eucharisztikus jelenléteket a 20. századi teológiában (227–253. old.). Logikailag is, de időrendben is ehhez csatlakozik *Kránitz Mihály* professzor tanulmánya, amely ökümenikus szempontból tárgyal az Eucharisziáról (254–260. old.). Egy szép fejezettel zárul ez a rész: *Fejérdy András* Prohászka Ottokár püspöknek az eucharisztikus elmékedéseiről szóló írásával (261–282. old.).

A *liturgikus* tanulmányok között négy tanulmány kapott helyet. Örömmel fedezhetjük fel, hogy a „két tüdővel” lélegző Egyház tudatában nemcsak a nyugati, hanem a keleti liturgiára is odafigyeltek. *Dolhai Lajos* újabb tanulmánya arról szól, hogy hogyan ünnepelték az Eucharisziát az ókori Egyházban (285–294. old.). *Baán István* professzor emeritus viszont teljes körképet ad a bizánci Szent Liturgia ünnepléséről: a liturgikus tárgyak bemutatásától kezdve a szövegekig, gesztusokig és azok elemzéséig (295–321. old.). *Kajtár Edvárd* teológiai tanár a doktori disszertációja alapján egy nagy hidat épít arról, hogy hogyan alakult ki a papi lelkiség a X. században, és ezt hogyan lehet értelmezni a mai papi lelkiség szempontjából (322–350. old.) Végül ezt a részt *Liszkai Tamás* teológiai tanár érdekes című és tartalmú tanulmánya zárja. Dante „Isteni színjátékát” veszi alapul ahhoz, hogy a szentmisében történő cselekmények liturgikus dramaturgiáját bemutassa (351–363. old.).

A tekintélyes kötet utolsó egysége *morális és egyházjogi* tanulmányokat közöl. Az elsőben *Laurinyecz Mihály* professzor arról tárgyal, hogy a szentmise hogyan áll a szegények, illetve az akadályoztatással élők szolgálatában. Tehát a liturgikus szeretetszolgálatról szól (367–381. old.). A másik tanulmányban *Szuromi Szabolcs Anzelm* professzor a kötet zárásaként a kánonjogi szabályozást tekinti át az Eucharisztia tiszteletére vonatkozóan (382–394. old.).

Ismertetésünk elején említettük a szép részekből összeállított mozaikot. Ilyen ez a könyv is. A viszonylag sok – huszonhárom – tanulmány mind-egyike a maga helyére került benne. Összképben láthatjuk általuk az Eucharisziát, illetve a róla szóló tanítást. Említettük a kaleidoszkópot is, amelyben újabb és újabb kép tűnik fel ugyanazokból a színes szemecskékből. Így nyerhetünk újabb és újabb ismeretet ebből a könyvből az Eucharisziáról. – S mindezt meg lehet fejteni: egy szép csokrot jelent ez a kötet. Színes virágokból áll, de egybefogottan. Köszönet a szerzőknek, akik sok-sok színnel gazdagították eucharisztikus ismereteinket, és köszönet a szerkesztőknek, akik ezeket egybefogták, hogy könnyen kezelhető legyen.

Puskás Attila professzorhoz csatlakozunk, aki annak a reménységének adott hangot, hogy a kötetben található írások, a Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszusra készülve, hozzájárulhatnak „az Eucharisztia titkának teljesebb felfedezéséhez és tudatosabb, méltóbb ünnepléséhez”. – Biztosan állíthatjuk, hogy ez a gazdag tartalmú könyv nagy hasznot hajtott a kongresszusra való felkészülés folyamán, most pedig segít elmélyíteni annak hatásait.

Puskás Attila (szerk.): *Élet az Élet kenyéréből. Az Eucharisztia teológiája*, Budapest, Szent István Társulat, 2021, 394 p.

Ivancsó István

Dolhai Lajos új könyve: A szentségek liturgikus teológiája

Látszólag könnyű a dolga annak, aki a liturgikus professzor új könyvének bemutatására vállalkozik. Ugyanis ehhez magától a szerzőtől pontos eligazítást kap. Ugyanakkor nehéz is ez a feladat, mégpedig a könyv újszerűsége miatt. – Ámde mindenképpen érdemes a könyvvel megismerkedni, nemcsak az ismertetés szintjén, hanem el is olvasni, mert igazi lelki mélységekre vezet el, mégpedig olyan formában, hogy a tudományosságot szerencsés módon tudja ötvözni az olvasmányossággal.

Dolhai Lajos professzort, a szerzőt nem kell bemutatni, hiszen a magyar katolikus teológia vérkeringésében évtizedek óta jelen van a tudományos

munkásságával. Egri és budapesti oktatásával pedig ennek eredményeit főiskolai és egyetemi szinten ismerteti meg a hallgatók nemzedékeivel. Sőt, a vatikáni Nemzetközi Teológiai Bizottságnak tagjaként a világegyházba viszi be a magyar liturgikus teológia szempontjait. – Mindezek mellett római katolikus papként éli is a liturgiát, nem csak műveli. Így szerencsés módon találkozunk össze benne a tudományos és gyakorlati szempont. S ennek kiváló bizonyítéka ez a könyv!

Szerzőnk megkönnyíti a könyvével való megismerkedést. Ugyanis a bevezetésben világosan megadja célkitűzését: „Ennek a könyvnek az a legfőbb célja, hogy az egyes szentségek teológiáját a liturgiából kiindulva, és azzal szoros összefüggésben bemutassa” (12. old.). Ebből fakad az, hogy jelen könyvet a liturgikus-szentségtani trilógiájának harmadik köteteként értelmezhetjük. Az első kötet a JEL kiadónál jelent meg 2002-ben: *A liturgia teológiája* címmel. Ezt követte másodikként 2011-ben a Szent István Társulat kiadásában *A szentségek teológiája* című kötete. (Már ebben a könyvben is felfigyelhettünk arra, hogy a korábbi kézikönyvekhez viszonyítva hangsúlyosabban mutatja be a liturgikus összefüggéseket, hiszen az Egyház liturgiája a szentségekről szóló tanítás megkülönböztetett forrása: *locus theologicus*). A mostani, harmadik kötet pedig *A szentségek liturgikus teológiája* címmel ugyanott látott napvilágot 2021-ben.

Ez utóbbiban a „liturgikus” jelző adja az újszerűséget, és éppen ezért – előzmények hiányában – az ismertetési nehézséget is. Természetesen ez a kötet is teológiai mű, mégpedig magas tudományos szintű könyv – amit a közel négyszáz lábjegyzete, valamint a hét oldalt kitevő magyar és többnyelvű szakirodalmi jegyzéke igazol –, de liturgikus, újszerű módszertani megközelítése vonzóvá teszi, szinte sugallja azt, hogy meg kell ismerkedni vele, el kell olvasni. Aki benne van a liturgiában, vagyis éli azt, az előtt egy gazdag kincstár kapuja tárul fel. Aki viszont nincs benne, de jó szándékkal közeledik, annak számára a kincstárból áradó ragyogást táplálja ez a könyv. Szerzőnk ezt kívánja elősegíteni, amikor – szentírási hasonlattal élve – „kincseiből újat és régit hoz elő” (Mt 13,52).

Liturgikus teológiai mű révén nem lehet más a vezérfonala, mint a *lex orandi lex credendi*, mely szerint az „imádság törvénye a hit törvénye”. Vagyis amit imádkozunk, azt kell hinnünk, és amit hiszünk, azt kell imádkoznunk. S ez a szentségekre is vonatkozik, hiszen mindegyiknek van „liturgiája”, mind egyiket imádságos közegben „szolgáltatják ki”, „veszik fel”, de leginkább – az újszerű megfogalmazás szerint, ami a jelen könyvből is kiderül – „ünneplik”.

Amikor a könyvet olvassuk, elsőként át kell rágnunk magukat a liturgia teológiájáról szóló részen. Mint minden szentségtani műben, itt is kell ennek szerepelnie. De szerzőnk csak a leglényegesebb szempontokra szorítkozik (a 13–57. oldalakon), hogy aztán a fő témája bemutatásának láthasson neki, amely már ténylegesen a szentségek liturgikus teológiájáról szól (58–180. old.). Munkájához – saját bevallása szerint is – a műsztagógikus katekézisek adták az ihletet. Ő ugyanazzal a szándékkal és módszerrel próbálja meg kifejezni az egyes szentségek értelmezését, mint amivel a szentatyák tették. Nemcsak az ókori időben voltak ugyanis katekumenek, hanem a mi világunkban is élnek jószándékú kereső vagy éppen megszólítható emberek, akiket Krisztushoz vezethetünk. Hogy a szentségek révén elinduljon bennük vagy minél teljesebbé váljon a krisztusi élet.

Dolhai professzor liturgikus megközelítésben tárgyalja a szentségeket. Sőt, azok szertartását elemzi mind a hét esetben, mégpedig a hivatalos liturgikus könyvek alapján. Módszerével teljesen életszerűvé tudja tenni, közel tudja hozni a szentségeket, azok jelentését és értelmét az olvasóhoz. Az egyes fejezeteket szerkezetileg teljesen logikusan osztotta be, így könnyedén követhető – nem csak a tartalomjegyzékből – a szerző mondanivalója. Minden szentség tárgyalásánál megadja a szentírási megalapozást, aztán bőszégesen merít az atyák tanításából. Nem mellőzi a vonatkozó tanítóhivatali megnyilatkozásokat, illetve a legújabb pápai tanításokat sem. Sőt! A legújabb teológiai tanítások frissessége hatja át ezek révén a művét. De használja a katekizmust éppen úgy, mint az egyházi törvénykönyvet is. Egyszóval: minden szentség esetében szép és alapos szinopszist kapunk tőle. De ami a legfontosabb: a liturgikus szövegek és utasítások (rubrikák) elemzését kapjuk.

Visszacsenghet a fülünkben X. Szent Piusz pápának még jóval a Zsinat előtti korból származó tanítása, mely szerint a szentmisén nem imádkozni kell, hanem a szentmisét kell imádkozni. Könyvünk pedig továbbviszi ezt a gondolatot, mert alapelve az, hogy a szentségek liturgiáját is ismerjük meg, hogy „tevékenyen és gyümölcsözően” tudjunk belekapcsolódni az ünneplésükbe.

Az újszerű, gazdag és mély tartalmú, ugyanakkor olvasmányos módon gazdag ismereteket nyújtó könyvvel kapcsolatban csupán egyetlen hiányosságot lehet említeni: hiányzik a végéről egy összegzés.

A korábbi szisztematikus – leginkább skolasztikus – szentségtani munkák után Dolhai Lajos professzor új kötete üdítő forrás a szentségeket jobban és elmélyültebben érteni és értelmezni kívánó embereknek. Csak annyi lehet

a vágyunk, hogy minél többen olvassák, forgassák, ismerjék meg, hogy szentségi életük gazdagodjon általa. Hogy ne csak a *sequela Christi* (Krisztus követése), hanem a *vita in Christo* (Krisztusban való élet) terén is egyre jobban elmélyedhessenek!

Dolhai Lajos: *A szentségek teológiája*, Szent István Társulat, Budapest 2021, 187 p.

Ivancsó István

Oleh Bolyuk: *Művészi fafaragás a templomokban* (Ukrajna nyugati megyéinek anyaga alapján). (Oleh Bolyuk: *Wooden sacred artefacts (as based on Ukraine's western regions)* Lviv: National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of Ethnology 2020, 520 oldal, ISBN 978-966-02-9606-0. Ukrán nyelven, angol tartalomjegyzékkel.

A szisztematikus művészettörténeti kutatások kezdete óta, a XX. század elejétől a különféle témák között komoly teret nyert a szakrális enteriőr kutatása, amelyben ugyanakkor az ott hangsúlyos szerepet betöltő kép, ikon kapott érthető módon nagyobb figyelmet. Amellett, hogy még számtalan fontos kérdés maradt megválaszolatlanul a stílus, az ikonográfia, a kép és a liturgikus használat kapcsolódásával összefüggésben, mégis ez csupán egy szegmenst jelent abban a sajátos közegben, amit a templom szakrális tere jelent. A fafaragású vagy fából más technikákkal készített tárgyak széles köre mindmáig másodlagos, szűk értelemben vett néprajzi témának számít, amely kívül rekedt a művészettörténész szakma érdeklődésén. Holott szükségszerű, hogy felidézzük, a templomi tér és tárgyai eredendően mind liturgikus, mind esztétikai, művészi vonatkozásban egyetlen komplex egységet jelentettek, ez a megközelítés volna ideális mindenkor a templomi terek berendezésénél.

A megjelent könyv szerzője Oleh Boljuk, az Ukrán Nemzeti Tudományos Akadémia Etnológiai Kutatóintézetének munkatársa, a néprajztudományok doktora, a lengyeli Néprajzi Múzeum munkatársa. 1995-től, azaz több mint húsz éve folyó kutatómunka keretében, több kutatási projekt vezetőjeként és terepen történő gyűjtések során nagyszámú tárgyi anyagot dokumentált és dolgozott fel. Ez a monográfia azonban egy magasabb szinten kívánja megszerezni a rendkívül sokféle korú, minőségű, hagyományú anyagot, hiszen mindenekelőtt úgy határolja körül ezt a szférát, mint olyan specifikus művészeti jelenséget, amelynek egyes összetevői sem érthetőek komplex, sokrétű megközelítés nélkül. A kutatás jelentősége abban áll, hogy nemcsak a kutatás

számára tette elérhetővé ezeket az emlékeket a publikáció révén, hanem a figyelem ráirányításával elősegíti ezen templomi tárgyak megőrzését az egyes helyszíneken, valamint az igényesebb példák, tárgyformák tovább élését teszi lehetővé, hisz mintaként is szolgálhatnak akár az oktatásban, akár az újonnan épült szakrális építmények esetében az alkotó folyamatokban.

A kutatás időbeli határait a fennmaradt emlékek határozták meg, így a monográfiai a 15. század végétől a jelenkorig készült tárgyi emlékeket vizsgálja. A címben szereplő földrajzi határokon belül a szerző kárpátaljai emlékeket is vizsgál, a szerző a történeti munkácsi püspökség templomaiban is végzett kutatást. Fontos megállapítása, hogy Ukrajna hét nyugati megyéjében a templomi berendezésre egyértelműen hatással voltak az interetnikus és interkonfesszionális kapcsolatok, ami visszaigazolja az ikonfestészet területén régóta megfigyelt jelenséget.

A könyv hat fejezetből épül fel. Az első két fejezet (21–96. o.) részletesen bemutatja a téma eddigi ukrán szakirodalmát, a vonatkozó lengyel, szlovák és cseh irodalom adatait, áttekinti az írott, szóbeli és tárgyi forrásait, a kutatás módszertani sajátosságait. A templomi berendezés jelenségének kutatásához a szerző egy hierarchikusan felépülő rendszert állított fel, ahol négy szempont szerint vizsgálja a tárgyakat: funkció, forma, locus és idő, azaz a templomi térben elfoglalt helyük és a használatok ideje szerint is. Ezt a morfológiai rendszert a 2.1. ábrával illusztrálja a kötet végén. A harmadik fejezet (97–192. o.) a keresztény templom berendezésének általános történetébe ágyazva mutatja be a régió templomi berendezésének tárgyait és azoknak stílusváltozatait két időszakra tagolva: XVI–XIX. század eleje (3.2. alfejezet) és XIX–XXI. század eleje (3.3. alfejezet). A szerző áttekinti a faragott motívumok különféle korai és későbbi változatait, azt a folyamatot, amelyben a középkori fonat-, levélmintákat könyvgrafika hatására a flamand-reneszánsz antikizáló elemek, majd a barokk és a historizáló XIX. századi ornamensek váltják fel. A negyedik fejezet (193–238. o.) a templomi tér egyes részei szerint elemzi az ott elhelyezett tárgycsoportokat: a szentély (4.1. alfejezet), a hajó (4.2.), az előcsarnok és további mellékterek elemeit (4.3.): mindenekelőtt a főoltár, előkészületi asztal-szekrény, baldachin, szentségház, mellékoltárok, kléroszok, szószék. Az ötödik fejezet (239–290. o.) a templomi tárgyak morfológiájával, alaktanával foglalkozik bemutatva a nem mozdítható, statikus tárgyak templomi topográfiját és a mozdítandó tárgyakat (analogionok, ládák, gyertyatartók, ripidionok, körmeneti ikonok és lámpások, ravatalok, azaz minden szokványos és kevésbé szokványos tárgycsoport, ami fennma-

radt a régió templomaiban), továbbá az építészeti-dekoratív elemeket. A szerző által javasolt csoportosításban egymással összefüggésben beszél az ugyanazon térrészben található tárgyakról: az Eucharisztia titkának teréhez tartozó tárgyak, az Ige terének tárgyai (pl. analogionok, tetrapodok, klérosz padok, sztaszidionok), a gyónás és bűnbánat szentségi terének szerkezetei és tárgyai, a keresztelés és tárgyszenteles tárgyi kellékei, az imádságos megemlékezés tárgyai (szentsír-szobrok, körmeneti és megemlékező ikonok, votumok), a temetési szertartás tárgyai (ravatal, álló gyertyatartók), a világítás tárgyai (a fény tere), körmeneti inszigniak, adománygyűjtő tárgyak (faperselyek, nyeles ládikák), templomi bútorok (komódok, ládák, kézmosó szekrények). A hatodik fejezet a templomi tárgyak készítésének technikáját tekinti át (291–406. o.). Bemutatja a különféle felhasznált faanyagokat, a pácolás, egyéb feldolgozás technológiai eljárásait, kitekintve a templom ácsszerkezetének készítésére is. A 6.2. alfejezet foglalkozik a tárgyak esztétikai minőségének kérdésével, a faragás, esztergálás formaképző eljárásaival, a díszítő motívumok regionális stílusával, kompozíciós sémáival. A nagy rendszerbe illesztve a számos ismert faragott tárgy mintegy többletjelentéssel gazdagodik, a mai ízlés számára sokszor túlzóan tarkának tűnő összképből kisejlik az eredeti rend logikája. Regionális körök, a XIX. századtól név szerint is ismert mesterek, számos adat teszi rendkívül tanulságos művé a könyvet, amely tankönyvként jól használható, művészeti vagy akár a teológiai képzés keretein belül.

A kötetet mellékletek sora zárja (415–497. o.). A bejárt községeket bemutató térkép, liturgikus-művészeti szómagyarázat, majd az anyag áttekintését segítő ábrák és sémák sora: a szakrális művészet rendszere (2.1. képtábla), hosszanti tengelyes, háromszakaszos, illetve a keresztlaprajzú fatemplom berendezésének topográfiai sémája, a statikus és a mozgatható templomi tárgyak téregységek szerinti csoportosítása, tipológiai csoportok (a babinec ívformái, a bejárati ajtók és ablakformák, a kórusok formája, oltárformák (5.3.1.1. képtábla), szentségház-formák (5.3.1.2.) és további tárgytípusok. A fiatal kutatókat muzeológiai mintadokumentumok segítik (kutatóút-felmérési beszámoló, dokumentáció, múzeumi leírókarton típusok). A kutatási projektek keretében történt felmérési utak időrendi jegyzékéből megismerjük, hogy a történelmi Munkácsi püspökség kárpátaljai területén a szerző 1995-ben a volóci, az ökörmizei, a técsői és a huszti járás fatemplomait kutatta, 2005-ben a nagybereznai járás fatemplomait járta be, 2009-ben a volóci és ökörmizei járás teljes bejárását végezte el. Az így összeállt archívum nagy segítséget jelent művészettörténeti kérdések gyors tisztázásában is. A kötetet gazdag

színes illusztrációs anyag kíséri, amely igazolja, hogy a legtöbb archaikus anyaggal Kárpátalja fatemplomaiban lehet még találkozni. Etnográfusként a szerző ugyanakkor a későbbi századok, sőt a jelenkor népművészeti emlékeinek is szentel figyelmet, vizsgálva a hagyomány átalakulásának jelenségét. A monográfia így számos tanulságos következtetést megenged a művészettörténet, illetve a liturgikus térben zajló cselekmények elemzése vonatkozásban is.

Puskás Bernadett

Új vasfüggöny

A közép-európai keresztények napjainkban nem érzik jól magukat, nem látják biztosítva gyermekeik, unokáik jövőjét. *Jönnek az oroszlánok* című, magyarul most megjelent művében Vladimír Palko, Szlovákia volt belügyminisztere bemutatta az aggasztó jelenségeket, és tíz kitörési pontot is megjelölt. Első javaslata: ismerjük meg az igazságot, az felszabadít (Jn 8 32).

Az igazság, amivel szembe kell néznünk, az, hogy a hívő keresztényeknek ma Nyugaton nincs megfelelő politikai képviselőjük. Amerikában és Európában egy néhol akár már győztesnek tekinthető antropológiai forradalom zajlik. Gyökeresen átalakítja az ember természetéről és jogairól alkotott fogalmainkat, ezáltal sorra megdőlnék a család és a társadalom működéséhez elengedhetetlen erkölcsi alapelvek. A keresztény politikusok vagy az elvhűséget választják, vagy belesimulnak az egyre jobban szekularizálódó világba. A többség az utóbbit választotta, és ez kezdetben sikeres is volt. De a keresztény pártok sok helyen koalícióra kényszerültek, és a hatalomban maradás kedvéért eredeti elveikkel ellentétes törvényeket is megszavaztak.

Többnyire ki is hagyták a nevükből a keresztény szót, néppártnak nevezik magukat, mint az európai kereszténydemokraták ernyőszervezete, az Európai Néppárt is.

A név a kisebbik baj. De ma már e pártok tetteik alapján sem különböztethetők meg a többi úgynevezett centrupárttól, és ez teljes arcvesztéssel, az elszürkülés pedig szavatvesztéssel jár: a német, az olasz, a spanyol, a portugál és a francia kereszténydemokraták mára mind ellenzékbe kerültek.

A kommunista egyházüldözésből kiszabadult Közép-Európa számára „a fejlett Nyugat” már nem példakép. Az a Nyugat, amely az ateista kommunizmussal vívott harcban még szövetségesnek látszott – figyelmeztet.

tet Palko –, nincs többé. Másképp, de nem kevésbé ateista, mint a Kelet volt. A lenini utat nem követi, de gondolkodásában Marxra támaszkodik. A Nyugat nemcsak elfordult Istentől, de üldözi is a keresztényeket. Ez ugyanazon gyökérből táplálkozik, mint a kommunizmus, de nincs kivégzés, sem kényszermunka, ezért az arénába érkező oroszlánok képe eddig metafora maradt.

A katolikus, ha behódol, járhat templomba, akár hirdetheti is, hogy katolikus, de a keresztény értékek és a forradalom álláspontjainak ütközése pillanatában a liberálist kell választania. Az abortuszt, az eutanáziát, a homoszexuális házasságot. Nem védheti meg az üldözött európai keresztényeket sem. A liberális médiától félve, még csak nem is beszél az üldözésről.

Ha egy finn képviselő egy olyan mondatot idéz a Bibliából, ami elítéli a homoszexualitást, akkor perbe fogják, s akár börtönbe is kerülhet. Glasgow-ban letartóztattak és ezer fontra büntettek egy prédikátort, mert bűnnek mondta a homoszexualitást. A liberálisok lám nem tűrik az ellenvéleményt, akár börtönrel is fenyegetik a politikailag nem korrekt, azaz nekik nem tetsző szavakat. Lopakodik a diktatúra.

Az ilyen történetek rendszeresek, de szégyenszemre nem akad egyetlen „kereszténydemokrata” párt, amely ezek ellen tenne valamit, de legalább szót emelne. Hallgat a keresztény értelmiség is, pedig ki kellene mondania, hogy Isten nélkül nem boldogul a társadalom. A közép-európai országokban ma több szabadság van, mint Nyugaton. Ismét mély szakadék, ha tetszik, új vasfüggöny választ szét minket. Vajon meddig?

Vladimír Palko: *Jönnek az oroszlánok. Miért tart Európa és Amerika egy új zsarnokság felé?*, (Gondolat Kiadó), Budapest 2021, 603 p.

Surján László, a KDNP tiszteletbeli elnöke

A kijevi Paterikon

Mind a tudományos világ, mind a lelki irodalommal – s főleg a keleti lelki irodalommal – foglalkozók számára kellemes meglepetés érkezett az Úr 2021. évében, az orosz időszámítás szerint a 7529. esztendőben. Végre napvilágot látott a kijevi barlangmonostor *Paterikonja!* Első alkalommal kerül a magyar olvasóközönség elé magyar nyelven. Igaz, Dolmányos István már 1990 körül lefordította a művet, Hollós Attila filológus pedig egybevetette az eredetivel, ám akkor nem került sor a kiadására Három évtizedig lappangott, míg végre most napvilágot láthatott.

A műhöz utószót író Zoltán András pontos felvilágosítást ad: „Jelen kiadás számára a szöveget újból átnéztük és a magyar olvasó számára a szükségesnek vélt jegyzetekkel láttuk el, mivel a fennmaradt gépiratban ugyan jelölve volt a jegyzetek helye, ám a tervezett jegyzetek vagy nem készültek el, vagy nem kerültek elő a hagyatékból” (251–252. old.). A könyvet olvasva inkább a megállapítás utóbbi részére kell gondolnunk: bizonyára nem kerültek elő a fordító hagyatékából a jegyzetek, ugyanis számtalan olyan hely található a műben, ahol a mai olvasó számára (is) az értelmet megvilágító jegyzet látszik szükségesnek. S ha már itt tartunk: ugyanez érvényes a szentírási helyekre is. A *Paterikonba* foglalt atyák, szerzetesek számára nem feltétlenül volt szükséges a szentírási helyek jelzése. Bizonyára még a végső változatot 1554-ben egybeszerkesztőnek sem hiányoztak különösebben. Ugyanis a szerzetesek a 4. századi kezdet óta életük részének tartották a Szentírás teljes egészében (vagy legalábbis minél nagyobb részében) való megtanulását, memorizálását. A mai olvasó viszont könnyebben rá tudna találni a Bibliában egy-egy idézet vagy gondolat helyére, ha jegyzetként jelezve lenne. Azonban azt is el kell fogadni, hogy a fordító és szerkesztők valószínűleg nem akarták túlságosan megtörni a leírások lendületét. Szerencsére azt is megokolva találjuk a könyvben, hogy miért Károli Gáspár 1908-as revideált fordítását használták a mű bibliai idézeteihez: „elsősorban veretes nyelvezete okán” (252. old.). S igen, ezt el kell fogadnunk, hiszen a *Paterikon* szövege sem ukrán vagy orosz, hanem egyházi szláv (vagy közismertebb nevén: ószláv). Ha pedig az archaizálást figyelembe vesszük, akkor valóban jobban illik a magyar szövegbe a régebbi szentírásfordítás.

A jelen könyv 4. oldalán megtalálható az a két kötet, aminek alapján a jelen fordítás készült. Az első 1978-ban, a második 1980-ban látott napvilágot Moszkvában *L. A. Dmitrijevics* és *D. Sz. Libacsev* munkálkodása nyomán. Öröndetes, hogy egy évtized múltán már kész lett a magyar fordítása is¹ – mint fentebb említettük: Dolmányos István által –, és kissé sajnálatos, hogy újabb három évtizedet kellett várni ahhoz, hogy ez a fordítás nyomtatásban is megjelenhessen Hollós Attilának és Zoltán Andrásnak köszönhetően.

1 Személy szerint sajnálom, hogy nem ismerhettem – és így nem is használhattam – ezt a fordítást, amikor Rómában a licenciatusi dolgozatomat készítettem Magyar Szent Mózesről (akinek története a *Paterikon* 30. legendájában olvasható). Így a két nyelven megjelent könyvem bibliográfiájába sem vehettem be. Lásd IVANCSÓ ISTVÁN, *Magyar Mózes – liturgikus tiszteletének tükrében*, Nyíregyháza 1997, 138 p., illetve ISTVÁN IVANCSÓ, *Moisej Ugrin – nello specchio del suo culto liturgico*, Nyíregyháza 1997, 110 p.

A *Paterikon* az első hét legendájában a monostor templomáról szól: az alapítók érkezéséről, az építésről, a berendezésről, a felszenteléséről, az elnevezéséről (5–30. old.).

Majd utána következnek a „szerzetesi életrajzok”, amik nem pusztán hagiografikus írások, illetve beszámolók az adott szerzetesek életéről, hanem mindig gazdag tanulsággal is szolgálnak az olvasók, illetve az utókor számára. Az összes közül a legterjedelmesebb a 8. legenda: „A mi szentéletű Feodoszjunnak, a barlangmonostor igumenjének élete” – érthető oknál fogva, hiszen ő a monostor alapítója (Antonyij mellett)² (31–89. old.). Ámde még további három legenda is róla szól: az ereklyéinek átviteléről, nyugvóhelyének elkészítéséről, illetve az ő dicséretéről (90–112. old.). A 12. legenda összefoglalást ad a barlangmonostor szerzeteseiről, de néhányukat név szerint is megemlíti a lelki nagyságuk miatt (113–115. old.). Majd pedig egymás után következnek a szerzetes atyák a 38. legendáig (116–247. old.). A sorozat csak két helyen szakad meg. Az első: Polikarp barlangmonostori szerzetes (második) levele Akindin archimandritához, amely rámutat a *Paterikon* keletkezésének folyamatára. Ugyanis Akindin kérte Polikarpot, hogy a szerzetesekről szóban már elmondott történeteket írja is le, amit ő bizonyára alázatosságából, de mégiscsak teljesít (34. legenda, 157–158. old.). A második: „Az igazhitű Izjaszlav fejedelem kérdése a latinokról” (37. legenda, 241–244. old.). A „példás életű Feodoszj” atya úgy válaszol Jaroszlav fiának, Vladimir unokájának, hogy a négy oldalt kitevő szöveg a mai keresztény hívő számára arcpirító. Ugyanis nemcsak következetesen eretneknek nevezi a római katolikusokat, hanem mindenféle erkölcsteléneknek, olykor még pogányoknak is. Biztos, hogy ezt az évezredes szöveget az ökumenikus mozgalmak nem fogadnák el, sőt, jelentősen gátló tényezőnek tartanák az ökumené útján. – Azonban le kell szögezni, hogy ez csak egy fejezete a *Paterikonnak*. A mérhetetlenül gazdag lelki és lelkeségi tanítást el kell fogadnunk, amit a szentatyák alapján nyújt minden kereszténynek ez a mű.

Külön érdemes kiemelni, hogy a 30. legenda „A szentéletű Magyar Mózesről” szól (183–191. old.). Arról a bizánci szertartású szentről, aki nevében viseli származását: *Ugrin*, azaz *Magyar*. Miután az Alta folyónál megmene-

2 A magyar görögkatolikus egyház is említi kettejükét a reggeli istentisztelet „Üdvözléssé” ektenájában, illetve a lítia szertartásában is. Ehhez lásd *A görög szertartású katolikus egyház szent és isteni liturgiája a legszentebb áldozat bemutatását megelőző imákkal s isteni tiszteletekkel kiegészítve*, Nyíregyháza 1920, 65.; 76.; 78.

kült a haláltól, amikor Borisz és Gleb gyilkosság áldozatává lett (Magyar Györggyel együtt, aki Mózes testvére volt), lengyel fogságba esett. Egy fiatal özvegyasszony mindenféle praktikát felhasználva a magáévá akarta tenni, amibe Mózes semmiképpen nem egyezett bele. Magára vállalta még azt is, hogy az asszony férfiatlanítja. Így jutott el a barlangmonostorba Antonyijhoz és Feodoszijhoz, és ott élte le további életét. Az Istenhez, a parancsokhoz és a szerzetesi élethez való tántoríthatatlan ragaszkodás példaképévé vált, aki a monostorban más szerzetesek kísértéseiben is tudott segíteni, például Ioann remetén, (29. legenda, 178–183. old.).³A 38 legendába foglalt (mert még az első, a templom, illetve kolostor építéséről szóló szakasz részei is ezt a címet viselik) szerzetesi életrajzok jelentős mennyiségben tartalmaznak olyan túlzásokat, amelyek a mai keresztények számára életidegenek. Ámde összességében tekintve mégis azt kell mondanunk, hogy a szerzetesek önsanyargatásában, olykor végletekig elmenő aszketizmusában a krisztusi ígéretet kell meglátnunk a keresztviselésre vonatkozóan. Mindenkinek van keresztje, akár könnyen észrevehető az életében, illetve rajta, akár titokban viseli azt. A szerzetesek előttünk járnak, példát mutatnak abban, hogy van értelme a kereszt elfogadásának és hordozásának, mert ezt teszi őket és minket méltókká az Urunkhoz (Mt 10,38; Lk 9,23).

Mindezek fényében az atyák és szerzetesek életéről szóló évezredes tanítást a mai könnyen olvasható formájában bensőségesen ajánljuk minden kedves olvasónak. Ha elmerül az olvasásában, nemcsak az érdekességet fedezi fel

3 Vö. i. láb., illetve a további írásainkat: „Magyar Mózes”, in *Görögkatolikus Szemle* 7 (1997) 2.; „Magyar Mózes és ikonográfiai ábrázolásai”, in *A Magyar Tudományos Akadémia Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Tudományos Testülete 1997. évi tudományos ülésén elhangzott előadások összefoglalói*, Nyíregyháza 1997, 145.; „Magyar Mózes – liturgikus tiszteletének tükrében”, in VASS L.-né (szerk.), *Az 1991-1997. évi megyei pályázat díjnyertes munkáinak bemutatása*, (Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Tudományos Közalapítvány Füzetek 10.), Nyíregyháza 1998, 33.; „A bizánci szertartású magyar szent, Magyar Mózes történetisége”, in VASS L.-né (szerk.), *Tudomány és Társadalom. A „Magyar Tudomány Napja 1997” alkalmából rendezett Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Tudományos Konferencia anyagának bemutatása*, (Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Tudományos Közalapítvány Füzetek 10.), Nyíregyháza 1998, 146-147.; „Magyar Mózes”, in *Keresztény Élet* V,51 (1997) 4.; „Моисей Угринь és ikonográfiai ábrázolásai”, in *Posztbizánci Közlemények* III (1997) 181-197.; „Akathisztoosz Magyar Szent Mózeshez”, in *Athanasiana* 7 (1998) 133-142.; „Magyar Mózes és akathisztoosz”, in *Athanasiana* 10 (2000) 23-45.; „Moisej Ugrin e il suo acatisto”, in *Folia Athanasiana* 1 (1999) 77-98.; „Moisej Ugrin e il suo acatisto”, in *Athanasiana* 10 (2000) 141-142.; „La vita di Moisej Ugrin secondo il Paterikon”, in *Folia Athanasiana* 4 (2002) 55-71.; „Magyar Mózes”, in KÖSZEGHY, P., (főszerk.), *Magyar Művelődéstörténeti Lexikon középkor és kora újkor*, Budapest 2007, VII. köt., 171-172.; IVANCSÓ ISTVÁN, *Magyar Mózes – liturgikus tiszteletének tükrében*, Nyíregyháza 2013, 180 p. (második, bővített kiadás).

benne, hanem azt a mélységes lelki tartalmat, ami miatt eredetileg létrejött. Biztos, hogy lehet gazdagodni általa.

A kijevei barlangmonostori paterikon, Máriabesnyő 2021 (Attraktor), 248 p. ISBN 978-615-6173-39-3

Ivancsó István